

Article History

Received / Geliş
10.10.2018

Accepted / Kabul
20.12.2018

Available Online / Yayınlanma
20.12.2018

KARA KOVAN BOOK AS AN EXAMPLE OF CRITICAL GRAPHIC DESIGN PRODUCT

ELEŞTİREL GRAFİK TASARIM ÜRÜNÜ OLARAK KARA KOVAN KİTABI

Ali Can Metin¹

Abstract

The Black-hive workshop book was published in March-June 2018 at Marmara University, Faculty of Fine Arts, Graphic Department, with the participation of 16 students, under the direction of Dr. Alaattin Kirazcı who producing Ecological Art Works within the scope of "Organic Sculpture" project, the group members of "Love of the Bee" initiative Nil İlkbaşaran - Güngör Erdem and the member of Graphic Department Dr. Ali Can Metin. The book has been printed and reproduced by screen printing with 30 units and 200 sheets. In this article, the Black Hive book examines from a contextual and spatial point of view. In the research, spatial features of the book and the formal features of the page designs were mentioned. Contextually, the book was examined as a critical design product and its reasons were discussed.

Keyword: Graphic Design, Silkscreen, Typography, Format - Content Relation in Design, Speculatif – Critic Design.

Özet

Kara Kovan kitabı, Mart-Haziran 2018 tarihlerinde, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü Serigrafi Atölyesi'nde, 16 bölüm öğrencisinin katılımıyla, "Organik Heykel" Projesi kapsamında Ekolojik Sanat çalışmaları üreten Doç. Dr. Alaattin Kirazcı, "Arı Aşkına" adlı inisiyatif grubu üyelerinden Nil İlkbaşaran - Güngör Erdem ve Grafik Bölümü Öğr. Gör. Dr. Ali Can Metin yönetiminde gerçekleştirilen çalıştayın ürünüdür. Kitap, 30 adet ve 200 sayfa olarak serigrafi yöntemi ile basılıp çoğaltılmıştır. Bu makalede Kara Kovan kitabı, bağlamsal ve uzamsal açıdan incelemektedir. Araştırmada, uzamsal olarak kitabın bütünü ve sayfa tasarımlarının biçimsel özelliklerine değinilirken, bağlamsal açıdan kitap eleştirel tasarım ürünü olarak incelenmiş ve nedenleri tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Grafik Tasarım, Serigrafi, Tipografi, Tasarımda Biçim-İçerik İlişkisi.

¹ Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlara Fakültesi, Grafik Bölümü, Grafik Anasanat Dalı.

Giriş

Yöntem seçimi, diğer disiplinlerde olduğu gibi sanat ve tasarım eğitiminde de proje şekillendirme sürecinde önemli bir rol oynar. Bu bağlamda Marshall McLuhan'ın "araç mesajdır" ifadesi yönetime ilişkin kararlarda belirleyicidir.² Grafik tasarımcının, hiyerarşi, sentaks, ritim, kontrast gibi değişmez tasarım kuralları dışında kalan ve her geçen gün yeni bilgilerin eklendiği 21. yüzyıl iletişim enstrümanlarını etkin biçimde kullanması gerekliliği, öğretim yöntemlerinin değişimini de kaçınılmaz kılmaktadır. Bugün bilinen temel öğretim modelleri ile formüle edilemeyen artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, simülasyon ve hareket gibi grafik tasarıma yeni eklenen alanlar, durağan iki boyutlu düzlemler bağlamında geliştirilmiş tasarım eğitim kuralları ile isabetli olarak öğretilemez. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte duyarlı (responsive) ve uyarlanabilir (adaptive) tasarımın farklı ortamlara aktarımı belirli tolerans ayarlarının oluşturulmasını gerektirir. Böylelikle temel tasarım kurallarının yanı sıra değişken tasarım ilkeleri, tasarım eğitiminde esneklik kavramını gündeme getirir.

Söz konusu yeni dinamikler tüketim endeksli yaşam modelinin tasarımcıya yüklediği görev tanımını ve problem çözmeye odaklanan modernist tasarımcı modelini tartışmaya açmaktadır. Tasarımcının sadece mesaj aktaran, kolay algılanan tasarımlar üreten, ürünün çevre ve doğanın bir parçası olmasını göz ardı eden bu bakış açısı, modernist tasarımın kuralları temel alınarak değiştirilemez. Modernist tasarım kavramına alternatif olarak ortaya atılan spekülatif/eleştirel tasarım, problem çözmek yerine problem tanımlamayı, cevaplar bulmak yerine soru sormayı, endüstriye hizmet etmek yerine, topluma hizmet etmeyi, konsept tasarlamak yerine kavram tasarlamayı önerir.

Kara Kovan çalıştay kitabı; Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü öğrencileri tarafından arıların insanlara hizmet eden bir canlı türü olarak değil, doğanın bir parçası olarak tanımlanmaları; insanlar ile arıların ilişkilerinin endüstriden bağımsız olarak yorumlanması ve doğa-insan-hayvan-yaşam döngülerinin birbiriyle etkileşimlerini inceleme imkânı sağlaması dolayısıyla bir eleştirel grafik tasarım ürünü olarak şekillendirilmiş ve bir spekülatif tasarım örneği olarak bu incelemeye konu edilmiştir.

MODERNİST – ELEŞTİREL TASARIM KARŞILAŞTIRMASI

Endüstri devrimi ve sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler, kârı maksimize etmek, buna bağlı olarak mal ve meta oluşturmak amacıyla bir yandan kapitalist piyasa düzenini şekillendirirken diğer yandan yeni kaynak arayışına yönelmiştir. Phillip Meggs'in 20. yüzyılda *Grafik Tasarım Tarihi* adlı kitabında gelişmelerini ayrıntılı olarak sıraladığı modernist grafik tasarımı da bu süreç paralelinde gelişerek, yeni mecralar yaratarak etki alanını genişletmiştir.³ Grafik tasarımı, endüstri devrimi ile şekillenen kitle kültürünün bir parçası olarak verimliliği artırmanın ve kazanç elde etmenin bir yöntemi olmuştur. Marko Golub'un da ifade ettiği gibi, diğer meslekler tarafından tespit edilen meselelerle uğraşan bir problem çözme pratiği olarak görülmüştür.⁴

20. yüzyılın ortalarında, özellikle dünya savaşlarının yarattığı sosyal buhran ve ekonomik zorlukların tetiklemesiyle savaş sanayisinin hızlandırdığı teknoloji, grafik tasarımın bağlamını genişletmiş ve başlangıçta askeri amaçlarla geliştirilen internet teknolojisi, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi yeni teknolojileri de sivil

² Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, e-kitap, Londra – New York, http://robynbacken.com/text/nw_research.pdf / s. 9-29, Erişim tarihi (09.12.2018 - 13.04)

³ Phillip Meggs, *History of Graphic Design*, 6th Edition, Wiley Publishing, Canada, 2016

⁴ Ivica Mitrović & Marko Golub, Zagreb, 2016

https://www.researchgate.net/publication/303686592_Speculative_-_Post-Design_Practice_or_New_Utopia

kullanıma sunmuştur.⁵ Kapitalist üretim anlayışı, gelişen yeni teknolojiler ve mecralarla birlikte hızını ve potansiyelini arttıran grafik tasarımın gücünü yeniden keşfetmiştir. Grafik tasarım, içinde görsel unsurların kullanıldığı her alanı etkilemeye başlamış ve kapitalizmin en önemli enstrümanı olarak kabul edilen pazarlamaya eklenmiştir.

1970'lerin sonuna gelindiğinde, modernist gelenek içinde çalışan birçok tasarımcı, hareketin akademik hale geldiğini ve yenilik kapasitesini yitirdiğini düşünmeye başladılar. Modernizmin ilkelerini reddeden genç tasarımcılar, "Uluslararası Tipografik Tarz"dan türetilen modernizmin seyreltilmiş, kurumsal versiyonuyla ilişkilendirilen "biçim-altındaki-işlev" felsefesini sorguladılar. Izgara desenlerini oluşturma, daha sonra ihlal etme yoluna gittiler. Modernist anlayışa gösterilen bu tepkiye postmodernizm adı verildi.⁶

Küresel pazar enstrümanlarının temas etmediği hiçbir alanın kalmadığı 21. yüzyılda, tüketim endeksli grafik tasarım yaklaşımı da sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece tıpkı tüketime tamamen adapte olmamış erken modernist tasarımcıların "avangard" (yenilikçi) sayıldığı dönemde olduğu gibi, yeni bir tasarım kavramı olan eleştirel-spekülatif tasarım yaklaşımı 2000'li yıllardan itibaren gündeme gelmeye başlamıştır.

Tasarımı, muhtemel gelecekleri hayal etmek için şeylerin nasıl olabileceği konusundaki spekülasyonun bir aracı olarak tanımlayan Dunne ve Raby, *Speculative Everything* adlı kitaplarında, spekülatif/eleştirel tasarım kavramını detaylı olarak ele almaktadır. Tasarım, sanat (ve ilgili diğer disiplinler) arasındaki ilişki, 1950'lerdeki uygulamalı sanatların yüksek modernist sentezinden, 1960'lı yıllardaki görsel sanatlar ve tasarımına, 1960'lı yıllar boyunca tasarımın bilimselleştirilmesine kadar çeşitli aşamalarda gözlemlenebilir. Rasyonellik ve postmodernist konum, bir kez daha, çeşitli disiplinlerin karşılıklı ilişkilerinin merkezinde, artık tam bir sentezle değil, daha çok birbirleriyle etkileşimleri bağlamında konumlandırılmıştır. Bu nedenle, artan sayıda projenin tasarımında bazı yeni yaklaşımlar üstlenmesi şaşırtıcı değildir. Bu "yeni tasarımcılar", geleneksel olarak tanımlanmış disiplinlerin sınırları üzerinde hareket ederek aralarındaki sınırları kaldırmaktadırlar. Yine bilim, bilgisayar bilimleri ve mühendislik, sosyoloji, psikoloji, mimarlık gibi çeşitli alanlara ve son zamanlarda biyo-teknolojiye, giderek daha eleştirel yaklaşıma gayret ediyorlar. Tasarımı bir araç olarak kullanan yeni tasarımcı, kavramlara odaklanır; sorunları çözmekten ziyade tartışmaya açık konuları sorgular.⁷ Bir başka deyişle eleştirel tasarım, geleneksel tasarımın piyasa ve pazar gerekleri göz ardı edilerek salt ortaya çıkış doğrularını temel almayı, izleyici ve okuyucu kitleyi sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel konularda düşünmeye sevk etmeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda sözü edilen modernizm - tasarım işbirliğine alternatif olarak öne sürülen Eleştirel Tasarım denemesi olarak üretilmiş olan *Kara Kovan* kitabının, seçilmiş sayfaları incelenmiştir. Kitabın tüm sayfalarının incelemesine konunun bağlamından uzaklaşmaması açısından makalede yer verilmemiştir. Makalede yer verilmeyen ancak eleştirel tasarım kapsamı içinde yer almakta olan diğer bölüm başlıkları kitapta yer aldıkları sırasıyla; Arı - Doğa - İnsan, Çok Bedenli Tek Organizma, Arı Anatomisi, Koloni Bedeni, İşçi Arının Yaşam Döngüsü, Koloni Yaşam Mekanizmaları, Yön Bulma ve İletişim, Tek Amaç Ölümsüzlük, Arı Mimarisi, Kovanda Arı, Günümüzde Arıcılık, Zararlılar, Arı Ürünleri, Kendin Yap, Arı Kayıpları ve Arıya Kişisel Yardımımız şeklindedir.

⁵ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 58-66.

⁶ Phillip Meggs, *History of Graphic Design*, 6th Edition, Wiley Publishing, Canada, 2016, s.23

⁷ Anthony Dunne and Fiona Raby, *Speculative Everything*, Mit Yayınları, Cambridge, 2013.

İNCELEME

Kara Kovan çalıştayı katılımcıları, serigrafi tekniğiyle üretilen kitap tasarım ve üretim sürecinde, genel tasarım kurallarını sayfa tasarımında deneyimleme imkânına kavuşmuşlardır. Ayrıca salt tasarım dışında, üretim hazırlık aşamaları, serigrafi tekniğine uygun görsel ve teknik çözümler üretme, baskı, pozlama, forma ve film hazırlama, cilt yapımı ve kolektif üretim konularında, tecrübe ve pratiğe dayalı bilgi edinme fırsatı elde etmişlerdir. Yine basılacak bir tasarımın oluşturulması aşamasında ekran ortamının neden yanıltıcı olduğu, kitap için seçilecek cilt türüne bağlı olarak sayfa tasarımında uyulması gereken kuralların neler olduğu, ortaya çıkan eklektik tasarım örneği kitabın biçimi ile içeriği arasında ne tür bağlantılar kurulduğu deneyimlenmiştir.

Bu bağlamda, yer yer tasarımı baskıya hazırlama ve içeriğe uygun biçim kurgulama konularında hataları da içeren *Kara Kovan* çalıştay kitabı, süreci sonuçtan önemli olan bir eleştirel tasarım ve üretim denemesidir. Ayrıca *Kara Kovan* kitabı, teorik tasarım bilgilerinin pratikte hangi nedenlerden ortaya çıktığını, bizzat uygulama yaptırarak öğrenciye aktarma gerekliliğinin altını çizmektedir. Ayrıca kitap içeriğindeki bilgilerin seçilmesi ve alt başlıkların oluşturulması aşamasında aslen, endüstriye değil topluma hizmet etmeyi, tüketiciyi değil vatandaşı, dünyanın nasıl bir yer olduğunu değil, nasıl bir yer olması gerektiğini, bilim kurguyu değil sosyal kurguyu hedef almaktadır.

Resim 1. *Kara Kovan* kitap kapağı.

Kitabın kapağı, bal arısının ve kovanın renklerinden yola çıkılarak siyah bez zemin üzerine sarı ile tasarlanmıştır. Oluşturulan tipografik yapı, oğul veren arı kolonisinin

doğal olarak oluşturduğu petek görünümünde amorf bir forma sahiptir. Yazınsal içeriğin sentaks düzeni, kitabın adını oluşturan harflerin doğru sırayla okunması şartıyla, petek üzerinde düz bir satır çizgisi kullanılmadan, doğal kovanın petek yapısında yerleştirilmiş ve içi bal dolu, üzeri arılar tarafından sırlanmış petek görünümündedir. **(Resim 1)**

Resim 2. İç sayfa örneği. “Zararlılar” konu başlığı.

“Zararlılar” başlıklı bölüm sayfasında, konuya uygun olarak karamsar bir görsel yapı inşa edilmiştir. Sol sayfadaki görüntüde arıkuşları balaralarına saldırmakta, arılarsa kuşlardan kaçabilmek için kadrain dışına doğru hareket etmektedir. İllüstrasyonda kullanılan teknik net siyah beyaz “tire” ve plastik hacim etkisinden uzak yapıdadır. Sağ sayfada bulunan “Fare” yazısı ve illüstrasyonu, tıpkı sol sayfadaki arıkuşları gibi merkezi ele geçirmiştir. İçerik, etrafta baş aşağı pozisyonda bulunan arılardan da anlaşılacağı üzere arıların yaşam alanlarına ve bal rezervlerine zarar verildiğini anlatacak şekilde kurgulanmıştır. Her iki sayfadaki anlatım dili, içeriğin hayati önemini okuyucuya yansıtmak amacı ile olumsuz bir etki yaratacak şekilde negatif tasarlanmıştır. Bu sayfalarda kullanılan tipografik içerik, destekleyici bir eleman olarak değil, genel etkinin dışında tasarlanmıştır. **(Resim 2)**

Resim 3. İç sayfa örneği. “Bitkilerin Arılara Katkıları” konu başlığı.

“Bitkilerin Arılara Katkıları” başlıklı bölümde, arıların besin topladıkları temel bitki çeşitleri sayfanın alt tarafında bir arada resmedilmiştir. Günümüzde tarımsal

ürünlerin polenlenmesi amacıyla arı besiciliği yapılmaktadır. Bu yöntemde, zehirli tarım kimyasallarının arı genetiğinde yol açtığı değişim ve uzun vadeli zararlar göz ardı edilmekte, salt ekonomik kâr sağlamak amacıyla tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Bu sebeple *Kara Kovan* kitabına bitkilerin arılara katkıları bölümü eklenmiştir. **(Resim 3)**

Resim 4. İç sayfa örneği. Arılarda İletişim konu başlığı.

“Arılarda İletişim / Titreşimle Haberleşme” başlıklı bölümde, bal arılarının kanatlarını hareket ettirerek 250Hz bir titreşimle kovan içi haberleşmeyi sağladığı, kovan içi ısının sürekli olarak 36 C derecede muhafaza edildiği, bu faaliyetin istilacı arıları ısıyla öldürmek amacıyla yürütüldüğü anlatılmaktadır. İkili sayfa merkezinde buluşmuş ve kanatlarını hareket ettiren arıların iletişim yöntemleri resmedilmiştir. Arıların tipografiden bağımsız diyagonal yerleşimleri, sayfadaki hareket algısını güçlendirmek için seçilmiştir. İki sayfa arasındaki negatif zemin, sayfalar arası bağı sağlarken, illüstrasyon bu bağı destekleyen bir yapıda kullanılmıştır. **(Resim 4)**

1. **Resim 5.** İç sayfa örneği. “Kent Kovancılığı” konu başlığı.

“Kent Kovancılığı” başlıklı bölümde, 5 aşamalı basit kent kovancılığı bilgileri verilmektedir. Bilindiği gibi kırsal alanlarda kullanılan ve diğer hayvanlara olduğu kadar arılara da zarar veren kimyasal tarım ilaçları şehirlerde kullanılmamaktadır.

Şehrin içerisinde yer alan, bahçe, park gibi alanlardaki bitki örtüsü, arılar için kimyasal tarım alanlarına göre daha doğal yiyecek rezervi işlevi görmektedir. Şehir arıcılığının amacı, doğal bal elde etmek kadar arı popülasyonuna olumlu katkı sağlamaktır. Bu bölümde yer alan yazınsal içerik, basit çizimlerle desteklenerek anlaşılır bir formda kurgulanmıştır. **(Resim 5)**

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Grafik tasarımın en geniş ve kapsamlı üretim alanlarından kitap tasarımı, tasarım eğitimi alan öğrencilerin illüstrasyon, fotoğraf, tipografi, baskı resim ve grafik şekillendirme gibi temel tasarım bilgilerini tek bir mecra üzerinde, birbirleri ile ilişkili olarak tatbik edebilmelerini sağlar. Temel tasarım eğitiminde birbirlerinden bağlantısız olarak edinilen bu biçimlendirme kazanımları, birbirleri ile ilişkili olarak kitap tasarımında bir araya gelir. Biçimlerin birbirleriyle ilişkileri, başta sentaks (algı ve okuma sırası, yönü), dolu-boş dengesi, renk, kontrast, süreklilik gibi kuralları, daha ileri seviyede ise, konu ve görünüm arası (biçim-içerik ilişkisi), yazı-imağ ilişkisi, hiyerarşi, işlevsellik gibi pek çok kurallar bütünüdür. Doğru tasarlanmış bir kitap, tasarımcıya tüm tasarım bilgilerini aynı mecrada kullanma, okuyucuya ise ele alınan konu ile derinlemesine bağlantı kurma ve bilgi edinme imkânı sunar.

Bunun yanı sıra *Kara Kovan* kitabı, üretim yöntemi açısından deneysel, süreç açısından kolektif, kurgu ve yaklaşım açısından bir eleştirel tasarım ürünü olarak adlandırılabilir. Bu yönüyle çalıştay, katılımcı öğrencilere, piyasa ve endüstri için yaratıcı çözümler bulmak yerine doğa ve çevre için eleştirel ve sorgulayan bir tasarım oluşturma fırsatı sunmuştur.

Makalenin inceleme konusu olan eleştirel tasarım ürünü *Kara Kovan* kitabı, aşağıda yer alan a. Modernist – b. Eleştirel tasarım karşılaştırması alt başlıklarından öne çıkanları dahilinde incelenmiştir.

a	b
• Olumluyıcı	• Eleştirel
• Problem çözme	• Problem tanımlama
• Cevaplar sağlar	• Sorular sorar
• Üretim için tasarım	• Tartışma için tasarım
• Çözüm olarak tasarım	• Araç olarak tasarım
• Endüstrinin hizmetinde	• Toplumun hizmetinde
• Kurgusal fonksiyonlar	• Fonksiyonel kurgular
• Dünyanın nasıl olduğu	• Dünyanın nasıl olabileceği
• Dünyanın bize uyum sağlaması	• Bizim dünyaya uyum sağlamamız
• Bilim kurgu	• Sosyal kurgu
• Gelecekler	• Paralel dünyalar
• “Gerçek” gerçek	• “Gerçek olmayan” gerçek
• Üretim anlatıları	• Tüketim Anlatıları
• Uygulamalar	• Etkiler
• Eğlence	• Mizah
• Yenilikçilik	• Provokasyon
• Kavram tasarımı	• Kavramsal tasarım
• Tüketici	• Vatandaş
• Satın almamızı sağlar	• Düşünmemizi sağlar
• Ergonomi	• Retorik
• Kullanıcı dostu	• Etik
• Süreç	• Yazarlık

Resim 6. Modernist tasarım-eleştirel tasarım karşılaştırması⁸

⁸ Ivica Mitrović & Marko Golub, Zagreb, 2016

https://www.researchgate.net/publication/303686592_Speculative_-_Post-Design_Practice_or_New_Utopia

Olumlayıcı - Eleştirel

Tüketim piyasasının gereklerinden biri, tüketiciye, dünya kaynakları tükenmek üzere olsa da mevcut sistemin sorunsuz devam edeceğini söylemektir. Tüketiciyi harcama yapmaya ikna etmek ve özendirmek, gelecekle ilgili kaygının ortadan kaldırılması ile mümkündür. Modernist tasarım tüketiciye pembe bir tablo çizer: “Herşey çok güzel olacak, tüketmeye devam et”.

Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu* kitabında, tüketicinin mutluluk ve haz dayatmasından kaçamayacağını vurgular.⁹ Bu nedenle, modern insan tüketimci tüm potansiyelini kullanacak şekilde kendini hazırlamalıdır. Bunu unuttuğu takdirde mutlu olamayacağı ona hatırlatılacaktır.¹⁰ Bu noktada Baudrillard, her alanda “evrensel bir merakın yeniden canlanması” gerçeğine vurgu yapar.¹¹ Böylelikle bireye her şeyi denemesi gerektiği empoze edilerek herhangi bir “hazı atlama korkusu” yaratılır.¹² Dolayısıyla pazarlama alanındaki tüm araçlar ve bu alanın enstrümanları arasında yer alan görsel tasarım ürünleri potansiyel tüketiciye olumsuz herhangi bir mesaj vermemeye odaklanır.

Modernist tasarım, topluma ve ekosisteme ne kadar zarar verildiği ile ilgilenmez. Sadece malı satmaya ve kapitalist sistemi ayakta tutmaya endeksli pazarlamacıların direktiflerini olumlu mesajlar inşa ederek tüketiciye aktarırlar. Oysa eleştirel tasarım olumlamanın aksine “kritik” etmeyi amaçlar.

Problem Çözme - Problem Tanımlama

Modernist tasarımı eleştirel tasarımdan ayıran unsurlardan biri de, modernistin problem çözme görevidir. İlk bakışta olumlu bir izlenim yaratan problem çözme söylemi dikkatli bir gözle sorgulandığında arka planda birtakım olumsuzlukların bulunduğu gözlemlenir. Örneğin; ürün ambalajlarında yer alması zorunlu “içindekiler” yazılarını, sağlığa ne tür zararları olduğu belirsiz katkı maddelerin açıklamalarını tüketiciyi korkutmaması amacıyla ambalajın en ücra köşesine konumlandırıp, okunamayacak kadar küçük puntolarla yazmak, tüketici taraflı problem çözme yan etkilerinin en basitlerindedir. Böylelikle üreticinin kâr sağlamasına hizmet edilerek problem çözülmüştür. Tüketicinin uzun vadede kansere yakalanma olasılığıyla kimse ilgilenmez. Nitekim Ulrich Beck’in ifade ettiği gibi, görmezlikten gelinen riskler hızla çoğalır.¹³ Beck’e göre somut ihtiyaçlar risk algısının önüne geçer ve ekonomiyi canlandırmaya yönelik ihtiyaç birinci öncelik olmaya devam eder.¹⁴

Bu örnekler, zararlı içeriklerin tasarım aracılığıyla faydalı gösterilmesi, hiçbir zaman ulaşılamayacak hedeflerin aslında ne kadar kolay elde edilebileceği illüzyonunun yaratılması şeklinde genişletilebilir. Dolayısıyla modernist tasarımın problem çözme iddiası, kapitalist üretim ilişkilerinin devam etmesi için toplumu ihtayaçları konusunda manipüle etme çabasından başka bir şey değildir. Bu noktada eleştirel tasarım, “problem çözme” yerine “problem bulma”yı önerir. Bu sorun önceliklegörünür kılınarak çözümlenebilir.

Endüstrinin Hizmetinde - Toplumun Hizmetinde

Bu ikilemin farkında olmalarına karşın, insanların birçoğu hayatlarının her alanına etki eden endüstriyel dayatmaların kısıkcından kurtulamazlar. Günümüzde

(Erişim Tarihi: 11.12.2018 – 20.05) Çeviri bana aittir.

⁹ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2008, s.94

¹⁰ Jean Baudrillard, age, s.94

¹¹ Jean Baudrillard, age, s.94

¹² Jean Baudrillard, age, s.94

¹³ Ulrich Beck, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, Çev. Kâzım Özdoğan ve Bülent Doğan, İthaki Yayınları, 2011, s.64

¹⁴ Ulrich Beck, age, s.64

endüstriyel gelişmeler, pazara arz edilen bir malın dayanıklılık süresini belirleyebilecek bir düzeydedir. George Ritzer *Toplumun McDonaldlaştırılması* adlı eserinde “McDonaldlaştırma” kavramını eğitimden sağlığa, seyahatten siyasete kadar yaşamın tüm alanları için kullanır.¹⁵ Böylelikle verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik gibi özellikler sistemin çarklarını döndürür. Örneğin otomotiv sektöründe bir araç yedek parçasının ömrü, aracın tasarımcısı ve işletme sahipleri tarafından planlı olarak belirlenir. Bu yüzden üreticiye göre farklılıklar göstermekle birlikte garanti kapsamları 3 yıl veya 150.000 km şeklinde tanımlanmaktadır. Araç yedek parçaları, bu süre zarfında veya km kapsamında sorun yaratmayacak şekilde üretilmiştir. Nitekim süre aşıp risk arttığında garanti aidatları da artar. Üretici de süreçle paralel olarak parçaların satışıyla karını maksimize eder. Bu sistemde gözetilen şey, kullanıcının çıkarı değil kazancın sürekliliğidir. Bu örnek, yalnızca otomotiv sektörü için değil, ekonominin tüm sektörleri için geçerlidir. Sonuçta kapitalist üretim biçiminde tasarımın endüstrinin hizmetine girmesi toplumun çıkarlarına daima ters düşmüştür.

Tüketici - Vatandaş

Jean Baudrillard’a göre endüstriyel sistemin tek mantığı varlığını sürdürmek üzerine kuruludur.¹⁶ Dolayısıyla bu sistem, toplumsal ve bireysel olarak nitelendirilen içerikleri göz ardı eder.¹⁷ Modernist tasarım, Baudrillard’ın “yeni üretici güçler” arasında kabul ettiği tüketimin örgütlenmesinde önemli bir rol oynar.¹⁸ Bu sistemde kendi yasalarına itaat eden bir yapıdan söz edilir.¹⁹

Bireyin yalnızca tüketme potansiyeli ile tanımlanması sistemin belirleyici özelliklerinden biri olarak öne çıkar. İnternette, televizyonda, alışveriş merkezlerinde, sokakta, hayatın her alanında yoğun bir reklam bombardımanına maruz kalan bireyler, kendilerini, dünyaya ve doğaya faydalı olma yerine, cep telefonu değiştirme, modayı takip etme ve kozmetik ürünler vasıtasıyla güzelleşme yarışı içinde bulurlar. Bu noktada tasarımcı, doğaya ve topluma faydalı bir birey olmak için bu kadar çok ürüne ihtiyaç olup olmadığı sorusunu sormalıdır. Eleştirel tasarım yaklaşımının sorduğu diğer bir önemli soru ise, bireyin bir tüketici olarak mı yoksa doğaya ve çevreye duyarlı bir vatandaş olarak mı tanımlanması gerektiğidir.

Diğer Başlıklar

Yukarıda sözü geçen karşılaştırma alt başlıklarının yanında, diğerler başlıklar için şunlar söylenebilir: Modernist tasarım sadece kapitalizmin hayatta kalabilmesini ilke edinerek tüm canlıları etkileyen sorunların temeline temas etmeyen cevaplar sağlarken, Eleştirel tasarım sorular sorar. Modernist tasarım mevcut statikonun devamını hedef alarak çözüm için tasarım yapmayı ilke edinirken, Eleştirel tasarım toplumun bilinçlenmesi amacıyla tasarımı tartışma yaratmak ve farkındalık sağlamak için kullanır. Böylece kalıcı ve sürdürülebilir modellerin kurgulanması imkanı yaratır. Modernist tasarım, sadece fayda sağlamak amacıyla endüstrinin fonksiyonlarını işler tutmak için kurgular yaratırken, Eleştirel tasarım kurguların fonksiyonelliğini hedefler. Modernist tasarım, klişeleri örnek göstererek dünyanın nasıl olduğunu (kanıksanmış değişmez kuralları olan, sadece üretim ve tüketim yapılan, insanlara uyum sağlamak dışında bir seçeneği olmayan) anlatırken, Eleştirel tasarım dünyanın nasıl olabileceğini ve insanların doğaya uyum içinde olması gerektiğini tartışmaya açar. Modernist tasarım çelişkili bir biçimde sadece insanların ve onlara hizmet eden diğer canlıların geleceklerini hedef alırken, Eleştirel tasarım insanlarla birlikte tüm

¹⁵ George Ritzer, *Toplumun McDonaldlaştırılması*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.23

¹⁶ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2008, s.60

¹⁷ Jean Baudrillard, *age*, s.62

¹⁸ Jean Baudrillard, *age*, s.62

¹⁹ Jean Baudrillard, *age*, s.62

doğanın paralel geleceğini hedefler. Modernis tasarım, uygulamaların uzamsal bütünselliklerini inceleme konusu olarak alırken, Eleştirel tasarım uygulamaların bağlamsal etkileri konusuna odaklanır. Bu sayede de hedef olarak ele alınan uygulamanın çalışma veya işlevini yerine getirmesi için sadece o uygulamanın parçaları arasındaki işlerlik sorunları hedef alınırken, uygulamanın kendi parçalarının dışında yer alan diğer şeylerle olan etkisi gözden kaçırılır. Bu etkiler, eleştirel tasarımın ortaya çıkış noktası olan, paralel yaşamların birbirlerini göz ardı ederek hayatta kalmalarının sürdürülebilir olmadığı gerçeğidir.

Bu noktada *Kara Kovan* çalıştay kitabı, arıların sadece insanın dünya üstündeki hayatını sürdürebilmesi için ekosistemi ayakta tutan canlı türleri olarak tanımlanmasının isabetsiz ve salt fayda merkezci bir yaklaşım olduğunun altını çizmektedir.

Sonuç olarak, *Kara Kovan* çalıştay ve kitabının tasarlanma sürecinde elde edilen öğrenim çıktıları; problem çözme yerine soru sorma, üreticinin yanında olma yerine toplumun yanında olma ve olumlamak yerine eleştirme şeklindedir. Bu anlamda *Kara Kovan* çalıştay kitabı, bir eleştirel grafik tasarım denemesidir.

KAYNAKLAR

İnternet Kaynakları

McLuhan, Marshall, *Understanding Media: The Extensions of Man*, e-kitap, Londra – New York, http://robynbacken.com/text/nw_research.pdf , Erişim tarihi (09.12.2018 - 13.04)

Mitrović, Ivica & Marko Golub, *Speculative PostDesign Practice or New Utopia* https://www.researchgate.net/publication/303686592_Speculative_-_PostDesign_Practice_or_New_Utopia, Zagreb, 2016, (Erişim Tarihi: 11.12.2018 – 20.05)

TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c0ec9e3bfaeb0.67925558, (Erişim Tarihi: 09.12.218 - 23.21)

Basılı Kaynaklar

Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2008.

Beck, Ulrich, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, Çev. Kâzım Özdoğan ve Bülent Doğan, İthaki Yayınları, 2011.

Castells, Manuel, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Dunne, Anthony and Fiona Raby, *Speculative Everything*, Mit Yayınları, Cambridge, 2013.

Meggs, Phillip, *History of Graphic Design*, 6th Edition, Wiley Yayınları, Canada, 2016.

Ritzer, George, *Toplumun McDonaldlaştırılması*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

“Kara Kovan” çalışmayı bünyesinde tasarlanıp üretilen kitabın sayfa örnekleri ve kitaba ait tüm sayfaların görüntülediği url bağlantısını içeren QR Kod aşağıda sunulmaktadır. Sayfalarını görüntülemek için QR Kod okuyucu ile barkotu tarayın.

